

УДК 811.112.2'276.6:351.752.2

ІНТЕРДИСКУРС У ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Коваль Н.Є.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню поняття "інтердискурс" у межах юридичного дискурсу. Інтердискурс розглядається як міждискурсна категорія, пов'язана в процесі функціонування з категоріями дискурсу різних типологій. Визначальні риси інтердискурсу проявляються внаслідок взаємодії мовних структур у різних сферах комунікації.

Ключові слова: дискурс-аналіз, дискурс, інтердискурс, інтертекстуальність, юридичний дискурс.

Статья посвящена исследованию понятия "интердискурс" в рамках юридического дискурса. Интердискурс рассматривается как взаимодействие и взаимопроникновение элементов разных дискурсов с целью создания и функционирования нового типа дискурса. Отличительные черты интердискурса проявляются в результате взаимодействия языковых структур в различных сферах коммуникации.

Ключевые слова: дискурс-анализ, дискурс, интердискурс, интертекстуальность юридический дискурс.

The article presents the study of the notion of "interdiscourse" in the legal discourse. Interdiscourse is viewed as the interaction of various discourses' elements for creating and functioning of a new type of discourse. The specific features of interdiscourse appear in legal discourse as a result of interaction of lingual structures in different spheres of communication.

Key words: discourse analysis, discourse, interdiscourse, intertextuality, legal discourse.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Дослідження "інтердискурсу", як однієї із категорій дискурсу, останнім часом усе частіше привертає увагу як зарубіжних [6, 7, 8, 13], так і вітчизняних дослідників [2, 5, 10, 12]. **Актуальність** її навіть необхідність вивчення цього явища у світлі сучасної лінгвістичної парадигми зумовлена потребою у з'ясуванні його комунікативних особливостей. Специфіка юридичного дискурсу дозволяє розглядати інтердискурс як органічну сферу реалізації інтердискурсивної та інтертекстуальної взаємодії. Як особливий тип комунікативної діяльності, що реалізується в інституційній сфері й здійснюється з метою вираження, передачі та отримання фахових знань, юридичний дискурс спирається на попередні знання, практичний досвід та культурну пам'ять комунікантів і тим самим передбачає тісну взаємодію з уже існуючими дискурсами.

Мета цієї розвідки – проаналізувати поняття інтердискурс та дослідити прояви інтердискурсивності у сучасному юридичному дискурсі, який виступає **об'єктом** дослідження. **Предмет** вивчення становлять функціональні особливості інтердискурсних компонентів на рівні його вербальних та екстравербальних ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки теорії інтердискурсивності сягають праць представників французької школи дискурсного аналізу [4]. Один із засновників цієї школи М.Фуко під дискурсом розумів множинність висловлень, які належать до певної "дискурсивної формації", тобто дискурс – це мовне вираження певної соціальної практики, яка упорядкована та систематизована особливим використанням мови, зумовленим певною ментальністю, що ідеологічно укорінена та історично зумовлена. Для мовознавця одним із

головних було питання про розмежування найбільш значних типів дискурсу, форм і жанрів, які протиставляють один одному наука, релігія, історія, філософія, юриспруденція. Дослідник зазначав, що реконструювати історію думки можна тільки виходячи з певних сукупностей дискурсу шляхом визначення його взаємозв'язків з іншими дискурсами. Дискурсивність, таким чином, "занурюється" у контекст інтердискурсу та знаходить те, що М.Фуко називає "порядком дискурсу", тобто свою конкретно-історичну форму [9].

Послідовники М.Фуко, взявши за основу його ідеї, ввели поняття "*інтердискурс*" на позначення у широкому смислі – зовнішніх щодо дискурсивної практики позавербальних процесів, які, виступаючи як соціокультурний та мовний контекст дискурсивних актів, зумовлюють семантико-гештальтні характеристики – та у вузькому – дискурсивно-лінгвістичних явищ, які виступають щодо дискурсивної цілісності (послідовності) як зовнішні [8, с. 543].

У сучасній лінгвістиці різні підходи до розуміння інтердискурсивності ґрунтуються на різноманітних тлумаченнях самого терміна "дискурс". Так, В. Є. Чернявська під дискурсом розуміє сукупність тематично співвіднесених текстів, тобто комплексний взаємозв'язок багатьох текстів (типів текстів), які функціонують у межах однієї комунікативної сфери [10, с.14].

Інтердискурсивність, на її погляд, характеризує взаємодію між різними типами дискурсу, тобто інтеграцію, перехрещення різноманітних сфер людського знання і практики. Таким чином, розглядаються міжсистемні взаємодії сукупностей текстів, які представляють різноманітні тематичні сфери комунікації в культурі [11].

Ми дотримуємось погляду М.Пеше, котрий вважав, що всякий дискурс, з огляду на те, що існує та функціонує в системі інших дискурсів – відображає у своєму "тілесному" складі, у репертуарі своїх, у тому числі можливих, висловлювань – багато інших дискурсів, і сліди цих відображень ми знаходимо у текстах [7, с. 267-268].

Слід зазначити, що дослідження феномену інтердискурсивності активувало увагу мовознавців до проблеми співвідношення категорій "інтердискурсивність" та "інтертекстуальність". Деякі дослідники розмежовують їх з огляду на об'єкт дослідження. Якщо об'єктом аналізу є текст, тоді слід говорити про інтертекстуальність, але якщо аналіз проводиться на рівні дискурсу – тоді мова йде про інтердискурсивність. О. А. Гордієвський вважає, що інтертекстуальність підпорядкована інтердискурсивності, так само як текст є складовою дискурсу [2, с.11].

Важливою особливістю дискурсу є наявність у ньому таких складових, як мовна фактура та екстрамовні (інтердисциплінарні) зв'язки. Ці концептуальні ознаки присутні у всіх видах і типах дискурсу, незалежно від гуманітарної сфери функціонування чи галузевої приналежності. Дискурс, таким чином, це організуюча модель чи мобільний конструкт мовної діяльності, спрямований на організацію та презентацію мовно-комунікативних актів різної типології шляхом поєднання глибинних та поверхневих мовних структур з різноманітними структурами екстрамовного змісту. Вербальні та екстравербальні компоненти дискурсу, спосіб їхнього єднання та прояву орієнтовані на пізнання та відповідну екстраполяцію концептуальних картин світу, які оточують людину. У цьому знаходить прояв зв'язок дискурсивної парадигми з парадигмою антропоцентричною, стратегічно орієнтованою на вивчення людинознавчих та суспільствознавчих процесів у системі гуманітарних наук. Як категорія інтердисциплінарна, функціонально динамічна дискурс у цій системі стає своєрідною контактною ланкою, засобом взаємодії наук.

Значення не може бути постійним через нестабільність мови. Жоден дискурс не є завершеним чи замкнутим в собі: він постійно змінюється завдяки контактам з іншими дискурсами [6, с. 22]. Різноманітні дискурси – кожен з яких представляє особливий спосіб спілкування та розуміння соціального світу – перебувають у постійній взаємодії.

Дослідження в українському та зарубіжному дискурсознавстві, зокрема у працях Ю. Н. Караулова, К. Я. Кусько, Г. Г. Почепцова, І. А. Бехти, Т. ван Дейка, Г. Кука, Ч. Філлмора та ін. свідчать про важливість актуалізації в об'ємному дискурсному діапазоні дещо незвичної, але семантично плідної дискурс-типології під назвою: "*інтердискурс*". Важливим для подальшого розуміння проблем дискурсної методології є також адекватне розуміння і тлумачення цього поняття. Термін "*інтердискурс*" не часто зустрічається у текстолінгвістичних наукових працях: дослідники часом його не виділяють серед інших дискурсних типологій. Але воно існує і концептуально присутнє в різних типах і видах дискурсу (аргументативному, спонукальному, соціополітичному, юридичному та інших). Отже, існує потреба в подальшій адекватній термінологізації процесів і явищ з інтердискурсним концептом принаймі на рівні його вербальних та екстравербальних ознак.

К. Я. Кусько визначає *інтердискурс* як міждискурсну категорію, пов'язану в процесі функціонування з категоріями дискурсу різних типологій (аргументативним, спонукальним, соціологічним, політичним, юридичним, рекламним та іншими), котрі містять або набувають в процесі реалізації впливу провідної ознаки – плюралістичного концепту *інтер* (інтердержавний, інтермовний, інтерфаховий та інші), тобто на різних вербальних та екстравербальних рівнях екстраполюють маркери інтерзмісту [5, с. 24]. При цьому під маркером і одночасно концептом *інтер* розуміють ознаку кваліфікативного змісту, наявну в загальній структурі слова. Саме ця ознака актуалізує в текстовій чи комунікативній сфері інтермовний концепт. Спостереження показали, що наявність компоненту *інтер* в інтердискурсі не обов'язкова, якщо вона знаходить прояв у інших суміжних компонентах дискурсу. Ознакою функціонування інтердискурсу в тексті є його певним чином глобалізований зміст, а на мовному рівні – універсальний, міждисциплінарний, узагальнюючий за семантикою лексичний склад.

Інтердискурсні маркери та особливості властиві передусім дискурсам соціально-політичного, психологічного, культурологічного та юридичного змісту. Щодо аналізованого нами юридичного дискурсу, то явні ознаки інтердискурсу в ньому очевидні, що впливає із основної функції та мети цього дискурсу – регулювання суспільно-правових процесів у різних сферах життя. Тобто ознаки інтердискурсу з'являються як наслідок взаємодії мовних структур різних дисциплінарних сфер, наприклад, юриспруденції та економіки, юриспруденції і політології, юриспруденції та психології. Це знаходить підтвердження в ряді наукових праць, зокрема, в дослідженні І.М. Гумовської на базі вживання юридичної термінології в економічних текстах, в терміносистемі ринкових відносин [3, с.24]; О.І. Шейгал говорить про взаємодію юридичного дискурсу з політичним у сфері державного законодавства, та слушно зауважує, що "тексти законів є продуктом дискурсивної законотворчої діяльності як політиків, так і юристів" [12, с. 24].

Сучасний дискурсивний аналіз розвивається паралельно з теорією жанрів. Жанри вивчаються з урахуванням даних аналізу дискурсу і фактично співпадають з підвидами дискурсу. Таким чином, беручи за основу положення про те, що "види дискурсу співвідносяться з функціональними стилями та сферами комунікації й частково характером комунікації, а різновиди дискурсу більшою мірою відповідають жанрам" [1, с.14], виокремлюємо в юридичному дискурсі такі його типи: *законодавчий, усний судовий, письмовий судовий, освітньо-правовий дискурси та дискурс адвокат-клієнт* як різновиди юридичного дискурсу.

Широке і різнопланове тлумачення поняття "дискурс", як в сучасному мовознавстві, так і в різних галузях культури та науки, пов'язано з суттєвими змінами в інтерпретації мовлення, які відбулися передусім під впливом прагматичної функціональності.

Дослідження поняття інтердискурсу в межах юридичного дискурсу є важливим, оскільки це явище реалізується як на міждисциплінарному рівні, так і всередині самого дискурсу. Текстові та дискурсійні корелятивні зв'язки постійно існують між законодавчим та судовим

дискурсами, між законодавчим та освітньо-правовим, усним судовим та письмовим судовим дискурсами (див. рис.1).

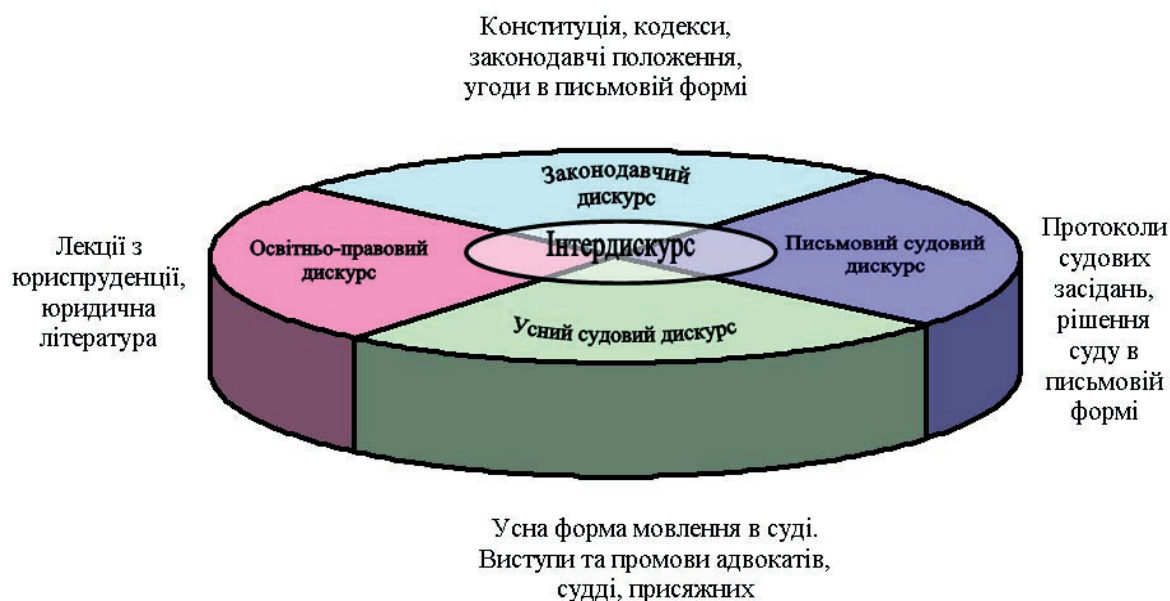

Рис. 1. Інтердискурс в юридичному дискурсі

Можливими є різні варіації в межах юридичного дискурсу, що в текстовій та усній комунікації надає відповідній дискурсній типології різного роду просторових кваліфікативних ознак. У структурі юридичного дискурсу, інтердискурсні компоненти надають його текстовій фактурі нової семантики та широкої інтердискурсної орієнтації. При цьому, наявність компоненту *інтер* в інтердискурсі не обов'язкова, вона знаходить прояв у інших компонентах дискурсу.

Договірне право, що є предметом нашого дослідження, імпліцитно передбачає наявність конфліктної ситуації, конфліктуючих аргументів та механізми і засоби їх запобігання чи усунення. Законодавчий дискурс є видом аргументативного дискурсу, який включає мовні одиниці та мовленнєві конструкції, невербальні компоненти та фактори екстралінгвістичного характеру, що використовуються та враховуються аргументатором з метою максимального переконуючого впливу на реципієнта.

За нашими спостереженнями, особливість аргументації у законодавчому дискурсі полягає у жанровій специфіці даного типу дискурсу та його приналежності чи співвіднесеності з офіційно-діловим стилем, якому притаманні такі стильові риси як точність, логічність, недвозначність, послідовність та чіткість викладу, загальність та всеохопленість. Законодавчий дискурс має свою сферу функціонування, особливості реалізації, отже виступає різновидом інституційного дискурсу. У певних стереотипних ситуаціях, що закріплені за тими чи іншими суспільними, політичними, правовими інститутами, існують чітко встановлені ритуальні правила поведінки та рамки, вихід за які обмежений. Таким ситуаціям-сценаріям притаманний високий ступінь передбачуваності, що впливає на організацію аргументації та мовні засоби її реалізації у дискурсі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інтердискурс – надтекстова, когнітивно-прагматична категорія, яка відображає не тільки й не стільки взаємодію текстів, скільки "взаємонакладання" різноманітних систем знань, культурних кодів та когнітивних стратегій. Обов'язковою передумовою і основним засобом актуалізації інтердискурсних когнітивних взаємодій у свідомості адресата виступає інтертекстуальність як категорія міжтекстової взаємодії. Спостереження над мовними особливостями дискурсних та інтердискурсних категорій свідчать про постійні зміни щодо їхньої структурної організації,

семантичного наповнення, прагматики та функціональних стратегій. Отже, інтердискурс текстової та усної комунікації, як й інтертекст, як і дискурс в цілому існує, функціонує, діє, впливає на рівень, стан, якість, освітньої та наукової інформації. Релевантним компонентом цієї кваліфікативної дискурсної типології є маркер *інтер*, присутній у дискурсі візуально чи відчутний семантично. Разом з іншими складовими дискурсу інтердискурс сприяє зв'язкам складних процесів інформативної, наукової та освітньої діяльності.

Висновки цієї статті відкривають перспективу подальшого дослідження поняття "інтердискурс" та його прагматичної функціональності в юридичних текстах.

Література

1. Белова А.Д. Поняття "стиль", "жанр", "дискурс", "текст" у сучасній лінгвістиці // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія: Випуск 32-33. – 2002. – С. 11–14.
2. Гордиевский А. А. Категория интердискурсивности в научно-дидактическом тексте (на материале лекций на русском и немецком языке): автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / А. А. Гордиевский. – Тюмень, 2006. – 19 с.
3. Гумовська І.М. Англійська правнича термінологія в економічному дискурсі // Праці Міжнар. конф. "Прикладна лінгвістика у ХХІ ст." – Львів. – 2003. – 230 с.
4. Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / [под ред. П. Серио]. – М. : Прогресс, 1999. – 416 с.
5. Кусько К.Я. Интердискурс в концептах науково-освітньої глобалізації // Інформаційний вісник Академії наук вищої школи України. – К., 2005. – Вип. 3(45). – С. 22–30.
6. Луиза Дж. Филлипс и Марианне В. Йоргенс. Дискурс-анализ. Теория и метод / Пер. с англ. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр. – 2004. – 213 с.
7. Пешё М. Прописные истины. Лингвистика, семантика, философия / М. Пешё // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса. – М. : Прогресс, 1999. – С. 267–268.
8. Серио П. Анализ дискурса во Французской школе (дискурс и интердискурс) / Патрик Серио // Семиотика: Антология / [сост. Ю. С. Степанов]. – М. : Академический проспект, Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 702 с.
9. Фуко М. Археология знания / М. Фуко. – К. : Ника-Центр, 1996. – 208 с.
10. Чернявская В. Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В. Е. Чернявская // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса : Сб. науч. статей. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – С. 11 – 22.
11. Чернявская В. Е. Интертекстуальность и интердискурсивность / В. Е. Чернявская // Текст – Дискурс – Стиль. – СПб : Изд-во СПбГУЭФ, 2003. – С. 23–42.
12. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2004. – 326 с.
13. Cook G. Discourse. – Oxford: Oxford : Oxford University Press, 1990. – 165 p.